

Familievold
- Politipatruljens håndtering av barna

En teoretisk oppgave

BACHELOROPPGAVE (BOPPG30)

Politihøgskolen

2018

Kand.nr: 865

Antall ord: 6044

Innholdsfortegnelse

1.0	Innledning.....	3
1.1	Problemstilling	4
1.2	Oppgavens oppbygning.....	5
1.3	Avgrensing	5
2.0	Metode.....	6
2.1	Litteratur.....	6
2.2	Forforståelse	7
2.3	Kildekritikk	7
3.0	Hoveddel	8
3.1	Omfang.....	8
3.2	Barn som lever med volden.....	9
3.3	Skadevirkninger for barn.....	9
3.4	Barns rett til å bli hørt.....	10
3.5	Barns mulighet til å bli hørt.....	10
3.6	Familievoldsoppgavet	12
3.7	Straksavhør, tilrettelagt avhør, eller bare en «samtale» med barnet?.....	13
4.0	Avslutning	17
5.0	Litteraturliste	19
5.1	Selvvalgt pensum	23

1.0 Innledning

Etter å ha jobbet på et krisesenter i en av Norges største byer, har jeg fått et lite innblikk i temaet familievold. På krisesenteret hadde jeg ansvar for å aktivisere barna som bodde der. Noen av dem valgte å åpne opp om volden de hadde opplevd, og om episoder hvor politiet hadde vært hjemme hos dem. Historiene jeg ble fortalt gikk inn på meg, og jeg begynte å tenke på hvordan jeg som fremtidig betjent ville håndtere å møte barn på oppdrag med familievold. Dette ble dermed et naturlig valg av tema for oppgaven.

«Vi kan ikke akseptere vold, heller ikke den som foregår i det private rom. Det er et offentlig ansvar å bidra til å forebygge og hindre vold i alle grupper av befolkningen. Gjennom Soria Moria-erklæringen har regjeringen forpliktet seg til å styrke innsatsen mot vold i nære relasjoner» (Justis- og politidepartementet, 2007).

Familievold er et betydelig samfunnsproblem, som har fått økt oppmerksomhet i samfunnet de siste årene (Riksadvokaten, 2008). Sitatet over fra rapporten «Vendepunkt – Handlingsplan mot vold i nære relasjoner 2008-2011» indikerer at det offentlige har et ansvar for å forebygge og hindre denne typen vold. Politiet har her en helt sentral posisjon.

Det er politiets samfunnsoppdrag å forebygge kriminalitet, og befeste borgernes trygghet og sikkerhet, samt å etterforske straffbare forhold (Politoloven, 1995; Straffeprosessloven, 1981). Familievold er et straffbart forhold, jamfør straffelovens §282 (Straffeloven, 2005). Denne straffeparagrafen rommer bredt, og har til hensikt å dekke det sammensatte og komplekse fenomenet som familievold faktisk er. Det er også en egen paragraf i politiloven (1995, §13) som sier noe om politiets inngrepsmuligheter dersom det er barn på stedet. Er det grunn til å tro at barn blir mishandlet eller utsatt for alvorlig omsorgssvikt, er politiet også pliktig til å rapportere om dette til barnevernet (Barnevernloven, 1992).

Det finnes mange begreper for fenomenet familievold: vold i nære relasjoner, partnervold, mishandling i nære relasjoner, for å nevne noen. Hvilket begrep man bruker kan være av stor betydning, noe som kommer frem i NOUs rapport «Retten til et liv uten vold» fra 2003, hvor det blant annet blir drøftet styrker og svakheter ved de forskjellige begrepene (NOU, 2003:31). Jeg kommer for enkelthets skyld til å bruke begrepet «familievold» i oppgaven, og

benytter meg av definisjonen av fenomenet fra en veileder fra Politidirektoratet (2009, s. 20): «Vold i nære relasjoner omfatter handlinger som innebærer ulike former for trusler, tvang, psykisk og fysisk vold, begrensning av bevegelsesfriheten eller andre former for krenkelser av en nærstående person».

Familievolden har fått mer oppmerksomhet i samfunnet de siste årene, men fagfokuset på *barn* som lever under slike forhold, er fremdeles relativt nytt (Øverlien, 2012). Disse barna har i liten grad blitt sett og anerkjent som offergruppe, og har derfor fått betegnelsen som «de usynlige barna», «det stille offeret», eller «det glemte offeret» (NOU, 2003:31, s. 65). Slik skal det ikke være lengre, da Høyesterett i 2010 definerte barna som en egen krenket part med selvstendige rettigheter i slike saker, selv om barna kun var vitne til volden (HR-2010-01426-A – Rt-2010-949).

Kjennelsen fra Høyesteretten har forsterket betydningen av det operative politiets kontakt med barna på familievoldsoppdrag (Edwardsen & Berg, 2012). Politiet står i en særstilling til å oppdage vold og overgrep mot barn ettersom de under forutsetninger som familievold, har en rett og plikt til å ta seg inn i private hjem. Politiet har da en unik mulighet til å skape tillit og kontakt med barnet (Edwardsen & Berg, 2016). En slik kontakt vil kunne ha stor betydning for barnet, samt for oppdragsløsningen, straksetterforskningen, og den videre etterforskningen for politiet.

Men det kan virke som om politiet står ovenfor en del utfordringer i forbindelse med håndtering av barn på familievoldsoppdrag. Øverlien (2012) har forsket på voldsutsatte barn i Norge, og gjennom intervjuer av barna kommer det frem at svært få føler seg verken sett eller hørt av politiet i det hele tatt. Politiet blir i tillegg beskrevet som «kjønnsløse», «navnløse», og «ansiktsløse», men kun kropper i en uniform. I oppgaven ønsker jeg å se nærmere på hva som finnes av litteratur i forhold til politiets håndtering av voldsutsatte barn.

1.1 Problemstilling

Problemstillingen jeg har valgt er:

«Hvilke utfordringer står politipatruljen ovenfor ved håndteringen av barn på familievoldsoppdrag?»

1.2 Oppgavens oppbygning

Etter innledningen vil jeg i metodekapittelet legge frem hvordan jeg fremskaffet litteraturen som ligger til grunn for besvarelsen min. Her vil jeg også gjennomgå viktigheten av å være kildekritisk og bevisst på egen forforståelse. I hoveddelen vil jeg presentere teori som er sentralt for problemsstillingen. Jeg vil starte med å vise til forskning som kan gi oss en innføring av fenomenet, for så å gå videre på hvilken effekt og skadevirkning familievolden kan ha på barn. Jeg vil videre se på noen rettigheter for barn som står sentralt i forhold til problemsstillingen min, og i hvilken grad disse rettighetene blir ivaretatt. Hovedvekten i oppgaven vil ligge i diskusjonen rundt håndteringen av barn med tanke på straksavhør på stedet versus tilrettelagt avhør i etterkant, og hvilke utfordringer dette kan skape for patroljen.

1.3 Avgrensning

Jeg vil vektlegge *barn* (definert som de under 18 år) i oppgaven, og har dermed mindre oppmerksomhet i forhold til om volden i familien, skjer mot mor eller far. Jeg kommer ikke til å skille på barn som selv blir utsatt for vold, og barn som opplever volden som vitner. Mye tyder på at det kan være like skadelig for barnets utvikling i begge grupper (Simonsen & Steinsvåg, 2012).

Selv om enkelte studier og statistikk fra krisesenter og barnevern tyder på at forekomsten av vold mot barn i minoritetsfamilier er noe høyere enn i etnisk norske familier (Fjelltun, 2016), kommer jeg ikke til å skille på dette i oppgaven.

Jeg vil først og fremst skrive om politiets arbeid «på stedet» opp mot barn på familievoldsoppdrag. Det betyr at det blir viet mindre rom i oppgaven for den videre etterforskningen av slike saker. Det vil likevel være naturlig å se på hva konsekvensene av arbeidet på stedet kan ha for etterforskningen videre.

Oppgaven er ingen uttømmende liste over utfordringer politiet kan stå ovenfor i håndteringen av barna. På grunn av oppgavens begrensede omfang vil politiets ansvar og plikter i henhold til politiloven og barnevernsloven, samt politiets tverrfaglige samarbeid med andre aktører, bli viet mindre oppmerksomhet.

2.0 Metode

«En metode er en fremgangsmåte, et middel til å løse problemer og komme frem til ny kunnskap» (Aubert, 1985, s. 196). Metoden forteller oss altså noe om hvordan man bør gå frem for å fremskaffe eller etterprøve kunnskap, og hvordan vi skal samle inn den informasjonen vi trenger for undersøkelsen vår (Dalland, 2012).

En teoretisk oppgave baserer seg på å presentere og diskutere allerede foreliggende teoretiske og empiriske studier rundt den problemstillingen man har valgt. Metoden vil da dreie seg om hvordan man fremskaffer nødvendig informasjon, og hvordan informasjonen er analysert og drøftet i oppgaven. Jeg valgte teoretisk oppgave fordi jeg ønsket å se nærmere på hva forskningen viser om møtene mellom politi og voldsutsatte barn.

2.1 Litteratur

For å innhente relevante faglige bidrag til oppgaven, benyttet jeg meg av bibliotekets søkedatabase ORIA. Her søkte jeg blant annet på «politi og familievold», «politiets møte med barn», «vold mot barn», «politi og vold i nære relasjoner». Jeg har også benyttet meg av pensumtekster fra forskjellige undervisningsmoduler på skolen, da spesielt «politi og samfunn» og «etterforskning». Jeg har i hovedsak søkt etter norsk forskning, for å få best mulig innblikk i hvordan forholdene er i Norge med norsk politi.

Jeg har benyttet meg av lovverk knyttet opp til politiets arbeid med familievold og barn, samt sett på rundskriv, rapporter, brev, og veiledere fra Riksadvokaten, Justis- og beredskapsdepartementet, og Politidirektoratet. Jeg har også hentet inn andre faglige bidrag som publikasjoner fra Norges offentlige utredninger (NOU), Nasjonalt kunnskapssenter for vold og traumatisk stress (NKVTS), og offerundersøkelser. I tillegg har jeg benyttet meg av Anne Fredrikke Krafft Randas masteroppgave fra Høgskolen i Molde fra 2016, hvor hun intervjuet seks polititjenestepersoner om deres erfaring med familievoldsoppdrag.

Hovedkildene mine vil være Øverliens studie av voldsutsatte barn som ligger til grunn for boken «Vold i hjemmet – barns strategier», samt boken «Politiet og familievolden» fra Aas i 2014. Aas har gjennomført flere intervju med blant annet politibetjenter og andre

samarbeidspartnere av politiet for å dekke hele polititjenesten i forbindelse med familievold, fra utrykning til tiltale.

Det skal også nevnes at det ligger egne maler tilgjengelig for innsatspersonell i politiet for hvordan de skal håndtere barn på familievoldsoppdrag i politiets egen fagportal *KO:DE*. Dette er ikke offentlige dokumenter, og det blir dermed heller ikke drøftet i oppgaven.

2.2 Forforståelse

Forforståelse er oppfatningen man har av et materiale som man bringer med seg når materialet skal tolkes (Olsvik, 2013). Forforståelse er noe alle har, og det kan prege måten vi ser virkeligheten på. Ofte er forforståelsen ubevisst, noe som kan føre til at en feilaktig forforståelse, eller fordom, kan gi en feilaktig tolkning (Thurén, 2009). Det å være bevisst omkring sin egen forforståelse av temaet for oppgaven vil dermed være viktig under hele oppgaveprosessen, for å få et mest mulig objektivt resultat.

Min forforståelse kan være preget av at jeg har jobbet med barn på et krisesenter, og der blant annet fått høre historier om hvordan politiet har vært hjemme hos flere av barna, men aldri pratet med dem. Jeg har dermed dannet meg et inntrykk av at politiet ikke gjør en god nok jobb med å se og høre barna på familievoldsoppdrag, og det vil være viktig for meg å være bevisst på dette, og søke etter studier som kan både bekrefte, men også avkrefte min forforståelse, slik at oppgaven blir mest mulig objektiv.

2.3 Kildekritikk

Kildekritikk innebærer at man forholder seg kritisk til det kildemateriale man bruker i oppgaven. Det gjelder både utvelgelse og innholdet i materialet. Hensikten er at andre skal få ta del i de refleksjonene som er gjort omkring hvorvidt litteraturen har en relevans og gyldighet for å belyse problemstillingen (Dalland, 2012).

Når det gjelder utvalg av kilder vil det være viktig å unngå å bare benytte seg av kilder som støtter sine egne holdninger eller hypoteser rundt temaet. Dette ville gi et feilaktig helhetsbilde. I tillegg må det settes kriterier til innholdet i litteraturen. Spørsmål som hva slags tekst det er, hvem som har skrevet den, formålet med teksten, og når den er skrevet, vil kunne hjelpe oss med å vurdere kildens kvalitet (Dalland, 2012).

Det meste av forskningen jeg fant som belyser problemstillingen min, er kvalitativ forskning. Kvalitativ metode består av å gå i dybden på det man ønsker å finne ut, og fremskaffer gjerne mange opplysninger om få undersøkelsesenheter, som ikke nødvendigvis lar seg tallfeste. Kvantitativ metode går derimot mer for bredde enn dybde, noe som vil være en fordel dersom man ønsker mer målbare enheter (Dalland, 2012). For eksempel, er både Aas og Øverliens studier kvalitative undersøkelser, og funnene vil dermed ikke kunne være representative i statistisk forstand. Politiets arbeid opp mot familievold med barn på stedet er et veldig komplekst felt, noe som kan gjøre det vanskeligere tilgjengelig for kvantitativ forskning.

3.0 Hoveddel

3.1 Omfang

Det kan være vanskelig å kartlegge omfanget av familievolden i samfunnet. Både anmeldelsesstatistikken og befolkningsstatistikken har svakheter ved seg som gjør at vi ikke får et presist bilde av omfanget (Hjemdal, 2014). Definisjonen og forståelsen av familievold endrer seg over tid og mørketallene anslås å være store (Justis- og beredskapsdepartementet, 2013). Det viser seg imidlertid at voldsofre har lettere for å anmelde forholdet dersom det var barn til stede (Novisky & Peralta, 2015).

I en omfangsstudie gjennomført av Haaland, Clausen, og Schei (2005), viste det seg at over halvparten av alle som rapporterte at de var utsatt for maktbruk fra partner, hadde barn, og hvert tredje barn hadde vært vitne til den siste voldshendelsen. I følge en rapport fra NOU (2003:31) kan det også tenkes at enda flere barn har vært vitne til siste voldshendelse. Barn får ofte med seg mer enn det foreldrene tror. Da foreldrene antok at barna for eksempel sov, kunne derimot barna beskrive i detalj om hva som hadde skjedd i hjemmet.

Mossige og Stefansen (2007) gjennomførte en voldsomfangsstudie basert på 7000 videregående skoleelever, hvor 25 prosent av elevene oppga å ha blitt utsatt for fysisk vold fra en av foreldrene minst en gang. De gjennomførte en lignende undersøkelse i 2015 for å se på utviklingen av ulike voldsformer. Da svarte 21 prosent av ungdommene at de hadde opplevd fysisk vold fra en av foreldrene minst en gang. Nedgangen bestod i hovedsak av typen mild vold (lugging, klyping, dytting, slag med flat hånd), mens den grove volden så ut til å være

stabil. Stabil var også andelen ungdom som har vært vitne til vold mellom foreldrene, på henholdsvis syv prosent i 2007, og åtte prosent i 2015 (Mossige & Stefansen, 2016).

3.2 Barn som lever med volden

Det er viktig å få en forståelse av hva det å leve med familievold faktisk innebærer. Forskere har lenge diskutert hvordan man best kan ordlegge seg for å dekke og beskrive familievoldens innvirkning for barnet, og barnets rolle oppi det hele. Mange har påpekt svakhetstegn ved å si at barn er «vitne» til volden, da det er utilstrekkelig for å beskrive det barna opplever (NOU, 2003:31).

Familievold er veldig spesielt med tanke på at det skjer i eget hjem, stedet hvor barn skal kunne føle seg helt trygge. I tillegg er det barnas omsorgspersoner som er både voldsutøver og offer. Den som i utgangspunktet skal yte omsorg, er den som påfører smerte (NOU, 2003:31). Barn vil dermed bli gående med en konstant økt beredskap og spenningstilstand hvor all oppmerksomhet brukes til å se etter tegn til vold og å observere andres reaksjoner og følelser. Et angrep på en person som barnet er knyttet til, avhengig av, og glad i, vil også skadet barnet selv (Isdal, 2000).

Barn kan dermed ikke anses å bare være vitne til volden, de lever med den, og opplever den med alle sine sanser. De ser den, hører den, og ser resultatene av den i form av for eksempel materielle skader, blåmerker, og en urolig og spent stemning i huset (Øverlien & Hydén, 2007).

3.3 Skadevirkninger for barn

Det er helt klart en rekke skadevirkninger for barn som lever med familievolden. Atferdsvansker, emosjonelle vansker, og kognitive problemer har vesentlig høyere forekomst hos disse barn, i sammenligning med barn som ikke vokser opp med familievold (NOU, 2003:31). Isdal (2000) finner at gutter har en tendens til å utvikle aggresjonsproblemer, rus- og alkoholproblemer, sinne- og atferdsproblemer, mens jenter har en tendens til å utvikle angst, depresjon, avhengighet, frykt og fobier. Det finnes også flere studier som påpeker at barn har en økt risiko for å utvikle posttraumatiske stresslidelser, som følge av familievolden (Griffing, et al., 2006).

«The Adverse Childhood Experience Study» fra USA finner også at det er en tydelig sammenheng mellom negative opplevelser i barndommen, som for eksempel familievold, med vold og narkotikabruk i voksenlivet (Edwards, Holden, & Anda, 2003). Det kan tenkes at «vold avler vold». Ikke alle barn som vokser opp med familievold ender opp som voldsutøverer selv, men de har en økt risiko for å gjøre det (Øverlien, 2014).

3.4 Barns rett til å bli hørt

Barn har rett til å bli hørt i saker som angår dem. Det kommer tydelig frem i Barnekonvensjonen som FN-konvensjonen vedtok i 1989. Barnekonvensjonen har til hensikt å sikre barns rettigheter. Norge ratifiserte konvensjonen i 1991, og i 2003 ble den tatt inn i menneskerettighetsloven. Den gjelder derfor i dag som norsk lov. Barn er i utgangspunktet beskyttet av de samme menneskerettighetskonvensjonene som voksne, men fikk sin egen konvensjon med rettigheter da man så at barns behov og interesser ikke ble ivaretatt (Myklebust & Holmboe, 2012).

Barnekonvensjonen er bygget opp rundt fire grunnleggende prinsipper, nemlig barnets rett til utvikling, barnets rett til ikke-diskriminering, barnets beste skal være et grunnleggende hensyn i saker som angår dem, og barnets rett til deltagelse og bli hørt (Myklebust & Holmboe, 2012). I følge barnekonvensjonens artikkel 12, har barn rett til å si sin mening i saker som angår dem, og deres synspunkter skal tillegges behørig vekt i samsvar med barnets alder og modenhet. (Barnekonvensjonen, 2003). Barn har også rett til å motta og meddele opplysninger om forhold som berører deres eget liv og utvikling, jmfør artikkel 13. Barnet må dermed få anledning og mulighet til å uttale seg i saker som angår dem før det blir tatt avgjørelser, dersom disse rettighetene skal få betydning (Edwardsen & Mevik, 2014).

3.5 Barns mulighet til å bli hørt

Alle barn som opplever familievold i hjemmet, behøver støtte. Et barns mulighet til å fortelle om sine vonde opplevelser, kan bidra til å forebygge atferdsproblemer på et senere tidspunkt (Cater, 2010). Likevel får barn sjelden denne muligheten til å gjennomgå og prate med voksne om disse traumatiske opplevelsene, noe som fører til at barnet heller ikke har noe grunnlag til å forstå eller takle dem selv (Christensen, 2000; Isdal, 2000). Barn tror ofte at det er ens egen atferd som har utløst konflikten mellom mor og far. Denne oppfatning vil det være viktig å få korrigert (Aas, 2014).

Øverlien (2014) lister opp flere forskjellige hjelpere som kan gi støtte til barna i slike situasjoner, alt fra profesjonelle hjelpere, som barnevernspedagoger eller lærere, til unge uformelle hjelpere, som venner og venninner. Selv om de profesjonelle hjelperne kan ha større mulighet til å få til endringer, er det de jevngamle vennene barna betror seg til. Flere av barna i Øverliens egen studie forteller også om voksne i livet sitt som kunne ha hjulpet dem, men som av en eller annen grunn ikke gjorde det. I denne konteksten er det snakk om mer uformelle hjelpere, som for eksempel naboer som har hørt høylytt krangling, skriking og slåssing fra naboleiligheten, men aldri ringt til politiet, eller venner og venninners foreldre som kanskje har mistenkt at noe var galt, men aldri gjort noe med det.

Øverlien studie forteller oss noe om politiets rolle oppi det hele også. Da hun intervjuet 25 voldsutsatte barn, fortalte 13 av dem at politiet hadde kommet hjem til dem ved en eller flere anledninger som følge av familievolden. Av disse 13, var det kun to som hadde opplevd at politiet hadde tatt kontakt med dem og snakket med dem om volden (Øverlien, 2012).

Øverliens studie gir et inntrykk av at politiet svært sjelden verken prater, tar kontakt med, eller anerkjenner barn i det hele tatt på familievoldsoppdrag. De blir ikke sett, og de blir ikke hørt. Det er i hvert fall slik barna opplever det. Randa (2016, s 16) adresserer samme bekymring i sin masteroppgave, og skriver at etter å ha jobbet mange år som operativ politibetjent, er hennes erfaring at «...det ofte er de voksne involverte politiet forholder seg til, og at barna først kommer i andre rekke».

Barna beskriver møte med politiet som veldig anonymt. Politibetjentene er «ansiktsløse, navnløse, og kjønnsløse» (Øverlien, 2012, ss. 164-165). De kommer hjem til familien, de plukker kanskje med seg voldsutøveren, og de reiser igjen. Ingen av barna forteller om fysisk kontakt med politiet, og ingen har opplevd at politiet har satt seg ned på huk for å prate med dem. Barna får ingen informasjon om hva som kommer til å skje videre, og blir etterlatt i en veldig uoversiktlig og vanskelig situasjon.

Samtlige i Øverliens studie forteller at de skulle ønske politiet hadde tatt kontakt med dem. Terskelen for barn til å ta kontakt med politiet selv, er ofte veldig høy ettersom det kan medfølge represalier (Øverlien, 2012). Noen av dem hadde opplevd at politiet har tatt med seg pappa, men at han kom tilbake igjen få dager senere. Barneombudets «ekspertgruppe», bestående av barn mellom 9-16 år som har opplevd vold i sine familier, var også tydelig på at

alle som kommer i kontakt med voldsutsatte barn, må tørre å prate om volden. «Politiet trenger kunnskap om hva vold gjør med barn, og hvordan man skal snakke om det» (Barneombudet, 2009, ss. 12-13).

Barn har ofte forskjellige ønsker fra politiet. Mange kan ha doble følelser for voldsutøveren, og selv om de vil at volden skal opphøre, ønsker de ikke nødvendigvis at voldsutøveren skal straffes (Øverlien, 2012). Barn ønsker også informasjon om hva som kommer til å skje videre (Barneombudet, 2009). Mange lurer på hva skjer med pappa når politiet tar han med seg, og hvordan barnet selv kan få hjelp videre.

3.6 Familievoldsoppdraget

Det er i utgangspunktet to arenaer hvor politiet kommer i kontakt med voldsutsatte barn, nemlig gjennom utrykning ved akutte hendelser, og i tilrettelagte avhør (som har erstattet dommeravhør) (Aas, 2014). Det meste av forskningsfokuset av politiet med voldsutsatte barn har vært rundt det tilrettelagte avhøret, og det har vært lite forskningsmessig interesse for politipatruljens møte med barn på stedet (Randa, 2016; Aas, 2013b). Det er relativt lite skrevet om hvordan politiet skal møte barn på stedet, og politiet har få klare retningslinjer for hvordan de skal håndtere dem (Edwardsen & Berg, 2012; Aas, 2014). Dette kan føre til usikkerhet for patruljen, noe en av Randas (2016, s. 55) informanter uttrykker: «Det var skummelt (...) det er ikke noe oppskrift på noe».

Oppdrag med familie vold kan være ganske komplekse og uforutsigbare. For at patruljen skal være best mulig forberedt, bør de få opplysninger fra operasjonssentralen om familien, og om det eventuelt er barn til stedet. (Aas, 2014). Flere av Aas informanter sier at det kan være krevende å danne seg et bilde om hva som har skjedd i hjemmet, og at alt ikke er «sort/hvitt». Av og til vil partene samarbeide med politiet, mens andre ganger vil de ikke (Aas, 2013b).

Politiets overordnede oppgave er å få kontroll på stedet, og å identifisere og sikre de involverte. Av sikkerhetshensyn, inntar patruljen ofte på forhånd en slags «verstefallsinnstilling» hvor det tas høyde for at man skal kunne håndtere de mest dramatiske situasjonene. Dette innebærer for eksempel at politiet gjerne ankommer boligen med full sirene, skjold og andre maktmidler (Aas, 2014). Dette er elementer som kan virke veldig skremmende for barn. Dersom patruljen i tillegg må utøve makt i boligen, for eksempel

gjennom en fysisk pågripelse, vil dette også kunne være skremmende, og overgangen til kontaktetablering, trygge barnet, og den videre etterforskningen, kan bli krevende for patruljen (Edwardsen & Berg, 2012). Dette er noe Randa (2016, s. 84) også understreker i masteroppgaven sin, hvor hun skriver: «Politiet skal ikke bare være “knyttneve”, men også “silkehanske”. Begge oppgaver skal utføres samtidig, men de er ofte motstridene». Politiet har både en hjelpefunksjon, hvor de skal ivareta og trygge barnet, men de har også en kontrollfunksjon, hvor de plikter å avverge og stanse lovbrudd, samt å etterforske straffbare forhold, noe som kan medføre en pågripelse av barnets omsorgsperson. Konflikten mellom de to funksjonene kan være vanskelig for et barn å forstå, og det kan hemme kommunikasjonen med barn dersom politiets rolle på stedet ikke blir tydelig nok avklart (Edwardsen & Berg, 2012).

«Straks politiet forstår at en kan stå overfor en familievoldssak, skal det settes i gang etterforskning for å klarlegge hva slags straffbare forhold som kan være begått og deres omfang og varighet» (Riksadvokaten, 2008, s. 3). Iverksettelsen av straksetterforskningen har altså en lav terskel for patruljen. Stegene for straksetterforskningen vil variere fra hendelse til hendelse, men Riksadvokaten anbefaler i sitt skriv at man så fort som mulig skiller fornærmede og mistenkte, og straksavhører dem hver for seg. Det skal vurderes å sikre kriminaltekniske spor på stedet, samt «så snart som råd bør det tas forklaringer fra eventuelle vitner til hendelsen og andre som kan bidra med opplysninger, for eksempel andre familiemedlemmer» (Riksadvokaten, 2008, s. 4). Ut ifra dette, kunne man tenke seg at det er naturlig å avhøre barn på stedet. Akkurat det har likevel vist seg å være litt mer komplisert.

3.7 Straksavhør, tilrettelagt avhør, eller bare en «samtale» med barnet?

En av de største utfordringene for politiets håndtering av barn ser ut til å være hvorvidt man skal prate med barnet om hva som har skjedd, og om det i så tilfelle skal anses som et avhør. Riksadvokaten og Politidirektoratet er blant politiets øverste styringsinstanser, og har begge gitt føringer for hvordan de ser for seg at politiet skal håndtere dette.

Riksadvokatens rundskriv fra 2008 hadde til hensikt å gi mer utfyllende retningslinjer for etterforskning av familievoldssaker. Her presiseres det at patruljen på stedet er i en unik posisjon for umiddelbar innhenting av viktig informasjon som ellers kan gå tapt etter kort tid i denne typen saker (Riksadvokaten, 2008). Riksadvokatens veiledning av politiets håndtering

av barn, har imidlertid skapt usikkerhet blant politibetjenter (Aas, 2013b). Riksadvokaten anbefaler at avhør av barn i familievoldssaker skal gjennomføres som tilrettelagte avhør. Dette skal være den mest skånsomme fremgangsmåten for barnet, som da vil slippe å måtte forklare seg om de vonde tingene mer enn en gang (Riksadvokaten, 2008). Rundskrivet har ført til en oppfatning om at patruljen bør styre unna å prate med barnet om straffbare overgrep, og heller la etterforskere ta seg av det i det tilrettelagte avhøret (Aas, 2013b).

Politidirektoratet (2009) oppfordrer derimot patruljen til å prate med barnet, ved å stille åpne spørsmål for å avklare situasjonen. Hvorvidt slike åpne spørsmål skal anses som et avhør eller ikke, blir aldri diskutert i veilederen, men det gir en klar føring for at patruljen i det minste skal snakke med barnet. Patruljen må også være bevisst på at dette kanskje er den eneste muligheten barnet har til å si ifra om at det ikke har det noe bra hjemme (Politidirektoratet, 2009).

Føringene fra Riksadvokaten og Politidirektoratet er til dels motstridige, noe som flere av informantene til både Aas, Edvardsen & Mevik, og Randa har gitt uttrykk for at har skapt mye usikkerhet rundt håndteringen av barna (Aas, 2009; Aas, 2013a; Edvardsen & Mevik, 2014; Randa, 2016).

Edvardsen og Berg er enig med Politidirektoratet om at patruljen må stille barnet åpne spørsmål for å avklare situasjonen til barnet. De presiserer at så lenge Høyesterett har besluttet at barnet i slike saker har egne selvstendige rettigheter, plikter politiet til å undersøke om barnets rettigheter er blitt krenket. Man bør likevel ikke gå inn i detalj rundt eventuelle straffbare forhold ved denne samtalen. Det bør gjøres i et påfølgende tilrettelagt avhør (Edvardsen & Berg, 2012).

Det er ingen regler som hindrer politiet å prate med barn på stedet, men det vil være en problemstilling om hvorvidt det å stille åpne spørsmål må anses som et avhør eller ikke. Motivet for samtalen vil ha en betydning for dette. Er motivet for samtalen å hjelpe, yte omsorg, eller å trygge barnet, har man antageligvis avgrenset seg fra et avhør i straffeprosessuell forstand (Aas, 2014). Men dersom politiet forstår at man står ovenfor en straffbar handling, og barnet gir opplysninger i samtalen om ting som kan brukes som bevis i

en straffesak, kan man fort befinne seg i en avhørsposisjon (Edwardsen & Berg, 2012; Edwardsen & Berg, 2016).

Det vil ta seg veldig dårlig ut om patruljen innleder en samtale med barnet, for så å avbryte barnets forklaring fordi man beveger seg inn i et avhør. Noen av Aas informanter lar være å prate med barnet, nettopp for å unngå dette, og legger til at barnet skal inn til et tilrettelagt avhør i etterkant uansett (Aas, 2009). Men flere av informantene vegrer seg også fra å prate med barna fordi de er redde for å ødelegge for den videre etterforskningen og ønsker ikke å trå i etterforskernes bed. Politibetjenter har tidligere opplevd sterk kritikk fra eksperter på dommeravhør for å ha pratet med barn om vold i familien, nettopp på grunn av at det kunne ødelegge for etterforskningen. Denne holdningen har imidlertid endret seg de siste årene (Aas, 2013a).

Det er mange fordeler ved å ta straksavhør av barn på stedet, som ikke nødvendigvis trenger å skade det tilrettelagte avhøret som kommer senere, dersom det gjøres riktig. Barn har lett for å bli påvirket i etterkant av hendelser, spesielt i familievoldssaker, og det vil dermed være viktig å få sikret barns utsagn så tidlig som mulig (Bjerknes & Fahsing, 2017; Aas, 2014). Dette er noe politibetjent Nina Flo Mørkved (2011), som har både utdanning og erfaring med tilrettelagte avhør, også argumenterer for. Politiet står i en særstilling for å kunne avdekke overgrep mot barn, og da er det viktig at barnet får en mulighet til å fortelle så tidlig som mulig om volden det blir utsatt for.

Det har også vært store praktiske utfordringer ved gjennomføringen av tilrettelagte avhør, som gjør at det tar veldig lang tid før barna får forklare seg. Optimalt sett, bør et tilrettelagt avhør skje samme dag, eller eventuelt påfølgende dag av hendelsen (Bjerknes & Fahsing, 2017). Det er i utgangspunktet et krav om at tilrettelagt avhør i slike saker skal gjennomføres innen 14 dager etter hendelsen, men i praksis sliter man å holde seg til den fristen (Riksadvokaten, 2014). Grunnet knappe ressurser og lite kapasitet i flere politidistrikt må mange barn vente flere uker eller måneder før de får forklare seg (Edwardsen & Berg, 2016). Lang tid mellom hendelsen og avhøret kan gjøre det vanskelig for barnet og fremme sin sak. Situasjonen hjemme kan ha roet seg, barnet vil påvirkes, og i verste fall, trues, av sine nærmeste, og minnet endrer seg ettersom tiden går (Edwardsen & Mevik, 2014). Tiden frem

til et tilrettelagt avhør kan dermed redusere barns evne til å vitne og fremstå troverdige (Davik & Langballe, 2013).

Riksadvokaten (2014) presiserer i et brev om avhør av barn at politiet i forbindelse med utrykning har anledning til å føre en innledende samtale med barn på stedet, og stille åpne spørsmål om ting som har umiddelbar betydning for den operative løsningen av oppdraget. Riksadvokaten åpner her opp for en dialog mellom patruljen og barnet på stedet, men det kan likevel virke som om fokuset på samtalen skal ligge på den operative løsningen av oppdraget, og ikke på etterforskningsfasen. I en slik samtale vil man risikere å få opplysninger som leder samtalen i retning av et avhør. Dette er noe politiet må være bevisst på, og patruljen må dermed følge opp med riktig formalia til barnet, og helst sikre det på lyd (Riksadvokaten, 2014). Man må tolke dette dithen at politiet i enkelte tilfeller kan ta et straksavhør innledningsvis, men Riksadvokaten presiserer også at det da må følges opp med et tilrettelagt avhør i etterkant.

Aas sine intervjuer med politibetjenter viser oppsiktsvekkende ulike syn på hvordan man skal håndtere barna på stedet. Enkelte av betjentene er helt overbeviste om at man ikke bør prate med barn, og i hvert fall ikke om volden de har opplevd. Tilrettelagt avhør, og frykt for å ødelegge den videre etterforskningen er noen av argumentene for dette, men ikke de eneste. Flere trekker også inn «lojalitetskonflikten» som et problem. Man ønsker ikke å sette barnet i en situasjon hvor det må «sladre» på sine egne foreldre. En av Aas sine informanter forteller om et oppdrag hvor mor og far hadde forskjellige versjoner av hva som hadde skjedd i hjemmet. Informanten snakket da med barnet i huset, som bekreftet mors forklaring om at far hadde utøvet vold, og de pågrep faren. I etterkant av oppdraget fikk informanten kritikk av makkeren sin, som mente informanten hadde opptrådt uetisk da hun fikk gutten til å avsløre farens vold (Aas, 2014, s. 114).

Flere av Randas informanter opplevde også familievoldsoppdrag med barn til stedet som svært krevende, og enkelte fortalte at de ble både personlig engasjert og emosjonelt berørt. De fortalte også om usikkerhet i møte med barna. De var redde for å si noe galt, og usikre på hvordan de skulle kommunisere med dem. Mange som jobber operativt er relativt unge, uten mye erfaring med barn, noe som kan føre til at det kan føles utfordrerne og prate med barn i krisesituasjoner (Randa, 2016).

Det skal også påpekes at det kan være en fare for opprettholdelse og forsterkning av traumatiske minner for barn dersom man gjennomfører et straksavhør umiddelbart etter en sterk traumatisk hendelse. Trøften Gamst (2011) anbefaler derfor at en slik samtale blir utsatt noen dager, og at patruljen heller bør ha fokus på å ivareta og vise omsorg for barnet på stedet.

Men det er også flere av Aas sine informanter som er helt tydelige på at man skal prate med barna på stedet. Her argumenteres det blant annet med Høyesterettsdommen som tydeliggjør barns egne rettigheter, og at patruljen er nødt til å prate med barnet for å undersøke om barnets rettigheter er blitt krenket. En av informantene mener derfor at det vil være tjenesteforsømmelse å ikke prate med barnet (Aas, 2014, s. 117).

Flere av informantene mener også at en samtale eller et straksavhør med barnet på stedet vil heller være en fordel for det kommende tilrettelagte avhører, og ikke en ulempe. Patruljens avdekking av barnets opplevelser kan skape en forutsetning for den videre etterforskningen, hvor man i det tilrettelagte avhøret kan vise til samtalen patruljen hadde med barnet, og plukke opp tråden derfra (Aas, 2014).

4.0 Avslutning

Deler av Øverlien og Aas sine studier står i kontrast til hverandre. Øverliens studie gir et veldig tydelig bilde på at politiet ikke ser barna i hjemmet, mens Aas studier viser at det er en slags todeling av betjentenes holdninger om hvorvidt man skal prate med barna eller ikke, og hva den samtalen i så fall bør innebære. Betjentene tolker tilsynelatende styringsdokumentene på sin egen måte, og det blir individuelle vurderinger for hvordan man velger å håndtere barna. Politiets bruk av skjønn står sterkt i ordenstjenestens natur, grunnet mangfoldet av hendelser politiet skal håndtere, hvor en hver ny hendelse i utgangspunktet er unik (Aas, 2014). Dette gjelder også ved familievoldssaker, hvor en betjent i Aas studie utaler følgende: «Hva vi skal gjøre...det er ofte tvil...det er ingen fasitsvar...det kommer an på hva man selv vurderer» (Aas, 2014, s. 106). Det kan være viktig å ha rom for slike subjektive vurderinger ettersom alle situasjoner vil være forskjellige. Men det vil også være farer ved det, ved at politibetjenter utfører tjenesten svært ulikt fra hverandre, noe som kommer til uttrykk i Aas

studier. Når man da ikke har tydeligere styringsdokumenter for hvordan barn skal håndteres av politiet, vil det føre til at barn kan bli behandlet på to helt forskjellige måter, avhengig av hvem som står i den «ansiktsløse» uniformen.

Mye tyder på at politiets håndtering av barn har blitt bedre enn det den var før. En erfaren politimann innrømmer at «Vi har konsentrert oss om mor og far – vi har glemt de viktige tingene – å trøste barna» (Aas, 2014, s. 108), men at de nå har blitt bedre. Flere av Aas informanter fra Barnevernet underbygger dette, og hevder at politiet i de senere årene har utviklet seg i en betydelig positiv retning ved håndtering av voldsutsatte barn (Aas, 2014).

Uavhengig av styringsdokumentene fra Riksadvokaten og Politidirektoratet, må politiet også forholde seg til barns egne rettigheter. Det er vanskelig å se for seg hvordan politiet skal klare å oppfylle barns rett til å bli hørt i saker som angår dem, dersom de ikke snakker med barna på stedet. Man kan kanskje argumentere for at barna har en mulighet til å bli hørt i et tilrettelagt avhør, men som tidligere beskrevet, er det noen grunnleggende utfordringer ved å la barnet måtte vente så lenge før det får forklare seg.

Til slutt, er det viktig å huske på at studiene til Øverlien og Aas er kvalitative studier, og man kan dermed ikke slå fast hvordan norsk politi håndterer voldsutsatte på landsbasis. Men en styrke med studiene, er at vi får et dypdykk i de utfordringene som er der. Om ikke studiene kan gi oss noe grunnlag for statistisk generalisering, har vi likevel sett gjennom intervjuer at styringsdokumentene, slik de er nå, skaper usikkerhet blant betjentene, som igjen fører til forskjellige tjenesteutførelser. Dette kan i verste fall føre til at barn ikke blir ivaretatt på en god nok måte av patruljen. Tydeligere styringsdokumenter kan med fordel gjøre politiets innsats på stedet mer ensartet, og gi bedre dekning for barna samlet sett. Da blir det ikke nødvendigvis opp til den enkelte betjentens subjektive vurdering.

I tillegg har jeg i oppgaven avdekket at det er begrenset forskning omkring politiets møte med barn som lever med familievold i Norge. Ytterligere forskning av både kvalitativ og kvantitativ art, vil kunne gi viktige innspill til politiarbeidet på stedet, og ikke minst, være viktig for alle barna som møter politiet i en krisesituasjon i hjemmet.

5.0 Litteraturliste

- Aas, G. (2009). Politiinngrep i familiekonflikter: En studie av ordenspolitiets arbeid med familiekonflikter/familievoldssaker i Oslo. *Institutt for kriminologi og retts sosiologi. Juridisk fakultet. Universitetet i Oslo.*
- Aas, G. (2013a). *Politiets arbeid med vold i nære og familiære relasjoner - fra utrykning til tiltale.* Oslo: Politihøgskolen.
- Aas, G. (2013b). *Politiets erfaring med, og håndtering av, volden i nære og familiære relasjoner.* Oslo: Politihøgskolen. Upublisert.
- Aas, G. (2014). *Politiet og familievolden.* Oslo: Universitetsforlaget.
- Aubert, V. (1985). *Det skjulte samfunn.* Oslo: Universitetsforlaget.
- Barnekonvensjonen. (2003). *FNs konvensjon om barnets rettigheter: Vedtatt av De Forente Nasjoner den 20. november 1989, ratifisert av Norge den 8. januar 1991: Revidert oversettelse mars 2003 med tilleggsprotokoller.* Oslo: Barne- og familiedepartementet.
- Barneombudet. (2009). *Å leve med vold i familien. Rapport fra barneombudets ekspertgruppe med barn som har erfaring fra vold i familien.* Barneombudet.
- Barnevernloven. (1992). Lov om barneverntjenester m.v. av 17 juli 1992 nr. 100.
- Bjerknes, O. T., & Fahsing, I. (2017). *Etterforskning - Prinsipper, metoder og praksis.* Oslo: Fagbokforlaget.
- Cater, Å. K. (2010). Perspektiver på kunnskap om støtte til barn som har opplevd vold. I M. Eriksson, Å. K. Cater, G. Dahlkild-Ohman, & E. Näsman, *Barns stemmer om vold. Å tolke og forstå.* Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Christensen, E. (2000). En opvækt med vold. I E. Christensen, & L. Persson, *Når mor får bank - en mosaikk om børn i voldsramte familier.* Sosialt Udviklingscenter, SUS.

- Dalland, O. (2012). *Metode- og oppgaveskriving for studenter*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Davik, T., & Langballe, Å. (2013). «Du får bare gjøre så godt du kan» – Utfordringer og dilemmaer ved avhør av barn i førskolealder. *Lov og Rett, nr. 1-2013*.
- Edwardsen, O., & Berg, C. R. (2012). Oppdrag "husbråk". Med fokus på barnet. I P. Lagestad, *Kommunikasjon og konflikthåndtering. Publikumsrettet arbeid i et politifaglig perspektiv*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Edwardsen, O., & Berg, C. R. (2016). Politiets møte med barn - første fase i etterforskningen. I K. Mevik, O. G. Lillevik, & O. Edwardsen, *Vold mot barn - teoretiske, juridiske og praktiske tilnærminger*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Edwardsen, O., & Mevik, K. (2014). *Vold mot barn i hjemmet. Hvordan ivareta barns rettigheter?* Oslo: Tidsskrift for familierett, arverett, og barnevernrettslige spørsmål.
- Edwards, V. J., Holden, G. W., & Anda, R. F. (2003). Experiencing multiple forms of childhood maltreatment and adult mental health: results from the Adverse Childhood Experiences (ACE) study. *Am J Psychiatry* 2003;160 (8).
- Fjelltnun, S. A.-M. (2016). Vold mot barn i minoritetsfamilier. I K. Melvik, O. G. Lillevik, & O. Edwardsen, *Vold mot barn: Teoretiske, juridiske og praktiske tilnærminger*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Griffing, S., Lewis, C., Chu, M., Sage, R., Madry, L., & Primm, B. (2006; 21 (7)). Exposure to interpersonal violence as a predictor of PTSD symptomatology in domestic violence survivors. *J Interpers Violence*, ss. 936-954.
- Haaland, T., Clausen, S.-E., & Schei, B. (2005). *Vold i parforhold - ulike perspektiver. Resultater fra den første landsdekkende undersøkelsen i Norge*. Oslo: NIBR-rapport 2005:3.

- Hjemdal, O. K. (2014). Vold mot kvinner - definisjoner, forekomst og risikofaktorer. I K. Narud, *Vold mot kvinner*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Isdal, P. (2000). *Meningen med volden*. Oslo: Kommuneforlaget.
- Justis- og beredskapsdepartementet. (2013). *Et liv uten vold. Handlingsplan mot vold i nære relasjoner 2014-2017*. Justis- og beredskapsdepartementet.
- Justis- og politidepartementet. (2007). *Vendepunkt - handlingsplan mot vold i nære relasjoner 2008 - 2011*. Justis- og politidepartementet.
- Mossige, S., & Stefansen, K. (2007). *Vold og overgrep mot barn og unge: en selvrapporteringsstudie blant avgangselever i videregående skole*. Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring. NOVA Rapport 20/2007.
- Mossige, S., & Stefansen, K. (2016). *Vold og overgrep mot barn og unge. Omfang og utviklingstrekk 2007-2015*. Oslo: NOVA.
- Myklebust, T., & Holmboe, M. (2012). Kommunikasjon med barn i et polisiært perspektiv. I P. Lagestad, *Kommunikasjon og konflikthåndtering. Publikumsrettet arbeid i et politifaglig perspektiv* (ss. 89-111). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Mørkved, N. F. (2011). *Husbråk – en spesialistoppgave? Politipatruljens møte med barn ved utrykning til hjem hvor det kan handle om vold i nære relasjoner*. Oslo: Politihøgskolen, videreutdanningen – vold og sedelighetsforbrytelser.
- NOU. (2003). *Retten til et liv uten vold: Menns vold mot kvinner i nære relasjoner. (2003:31)*. Oslo: Justis- og politidepartementet.
- Novisky, M. A., & Peralta, R. (2015). When women tell. Intimate partner violence and factors relation to police notification. *Violence Against Women, 21*, ss. 65-86.

- Olsvik, E. H. (2013). *Vitenskapsteori for politiet: Tenkemåter i kunnskapsstyrt politiarbeid*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Politidirektoratet. (2009). *Politiets arbeid mot vold i nære relasjoner: En veiledning fra Politidirektoratet*. Oslo: Politidirektoratet.
- Politi-loven. (1995). Lov om politiet m.v. av 4 august 1995 nr. 53.
- Randa, A. K. (2016). *Silkehanske og knyttneve - en kvalitativ studie av polititjenestepersoners møter med voldsutsatte barn*. Molde: Høgskolen i Molde.
- Riksadvokaten. (2008). *Familievold. (Rundskriv nr. 3/2008)*. Hentet fra <https://www.riksadvokaten.no/wp-content/uploads/2017/09/Rundskriv-2008-3-Familievold.pdf>
- Riksadvokaten. (2014). *Avhør av barn. Brev av. 27 juni 2014*. Hentet fra <https://www.riksadvokaten.no/wp-content/uploads/2017/10/Avhør-av-barn-brev-av-27-juni-2014.pdf>
- Rt. 2010 s. 949. (Rettsavgjørelse). Hentet fra: <https://lovdata.no/pro/#document/HRSTR/avgjorelse/hr-2010-1426-a?searchResultContext=1219>
- Simonsen, H. N., & Steinsvåg, P. Ø. (2012). Små vitner til vold. *Informasjonshefte om barn som lever med vold i familien. Alternativ til vold*.
- Straffeloven. (2005). Lov om straff m.v. av 20 mai 2005 nr. 28.
- Straffeprosessloven. (1981). Lov om rettsgangsmåten i straffesaker m.v. 22 mai 1981 nr. 25.
- Thurén, T. (2009). *Vitenskapsteori for nybegynnere*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Trøften Gamst, K. (2011). *Profesjonelle barnesamtaler. Å ta barn på alvor*. Oslo: Universitetsforlaget.

Øverlien, C. (2012). *Vold i hjemmet - barns strategier*. Oslo: Universitetsforlaget.

Øverlien, C. (2014). Barn som opplever vold mot mor - definisjoner, konsekvenser og behov for hjelp. I K. Narud, *Vold mot kvinner*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

Øverlien, C., & Hydén, M. (2007). *Att tvingas lyssna. Hur barn bevittnar pappas våld mot mamma*. *Barn*; 25 (1): 9-25.

5.1 Selvvalgt pensum

Aas, G. (2014). *Politiet og familievolden*. Oslo: Universitetsforlaget.
(Antall sider: 29 (s. 99-128))

Politidirektoratet. (2009). *Politiets arbeid mot vold i nære relasjoner: En veiledning fra Politidirektoratet*. Oslo: Politidirektoratet. (Antall sider: 71)

Riksadvokaten. (2008). *Familievold. (Rundskriv nr. 3/2008)*. Hentet fra <https://www.riksadvokaten.no/wp-content/uploads/2017/09/Rundskriv-2008-3-Familievold.pdf> (Antall sider: 11)

Øverlien, C. (2012). *Vold i hjemmet - barns strategier*. Oslo: Universitetsforlaget.
(Antall sider: 256)